

Petar Strčić

HRVATSKA U DOBA ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE S POSEBNIM OSVRTOM NA (TADAŠNJU) RIJEKU

akademik Petar Strčić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, priopćenje sa znanstvenoga skupa

UDK 94(497.5)„14/15,

Modruški biskup i upravitelj Senjske biskupije, diplomat, književnik, glagoljaš, latinist, prevoditelj i tiskar Šimun Kožičić Benja (Zadar, oko 1460.-1536.) plodno je djelovao u okviru Katoličke crkve i izvan nje u teškome nevremenu za Hrvatsku. Tada je Hrvatska bila podijeljena između Mletačke Republike, Ugarsko-Hrvatske, Habsburške Monarhije i Osmanlijskoga Carstva, a jedino grad Dubrovnik donekle uspijeva sačuvati nešto samostalniji upravni status. Razdoblje je osobito opterećeno teškim nepogodama u vezi s neočekivanim osvajačima s istoka, silovitim Osmanlijama. Tako u 15. st. primorski knez Martin Frankopan sudjeluje u borbi s njima čak na Kosovu, no, propada i Bosansko Kraljevstvo, a odjednom je stradalo nekoliko tisuća ljudi i u Hrvatskoj, u boju na Krbavskome polju 1493. godine. Istočnjaci presudno utječu i na propast Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, a time na uključivanje dijelova Hrvatske u Habsburšku Monarhiju. Traju i feudalne borbe. Osvajači (poznati i u Hrvatskoj kao Turci) prodiru i na istočni dio hrvatske obale Jadrana, pa tako i na njegov Zapad, u Kvarnersko primorje i Istru. Napadaju senjsko i vinodolsko područje knezova Frankopana, pa i neposredno zaleđe Rijeke (npr. važno prometno i trgovačko središte Klanu razaraju). Rijeka se tada protezala uz desnu stranu utoka potoka Rječine u Riječki zaljev. Nalazi se na prostoru koji se i danas zove Stari grad, dok je Korzo bio obala. Na istočnoj strani Rječine, samo na brdu, živi antički kaštel Trsat, do tada frankopanski, s Bogorodičnim hramom i franjevcima, te omanje naselje. To je i doba raspadanja obitelji Frankopana, jedne od najmoćnijih u južnoj Europi – Mlečići im otimaju matični o. Krk, a Osmanlije niz kopnenih posjeda, pa tako i Modruš, kaštel-grad i sjedište biskupije. No, tadašnja habsburška Rijeka uspijeva se održati kao važan trgovačko-pomorski grad, i dalje s apsolutnom hrvatskom većinom puka, te i s pripadnicima talijanskoga i drugoga etnosa. Tome je pripomogao, npr., i njezin upravitelj Nikola Jurišić, susjedni senjski kapetan, znameniti borac protiv Turaka i u Mađarskoj (Kiseg!). Rijeka 1530. dobiva statut. Tako se moglo dogoditi da biskup Kožičić, u izbjeglištvu, upravo u takvome gradu odluči živjeti i osnovati prvu hrvatsku tiskaru, iako nadležni puljski biskup forsira i u Rijeci samo latinski jezik. No, hrvatski karakter grada bio je tolik da je puk mogao čvrsto čuvati i njegovati svoj čakavski jezik, te staroslavensku/starohrvatsku Službu Božju i glagoljanje.

Štoviše, Kožičić uz pomoć Talijana s Apeninskoga poluotoka 1530. i 1531. tiska knjige na prvome hrvatskom jeziku čakavštini i na prvome hrvatskom pismu glagoljici. No, nepogode na hrvatskim prostorima, tako i u vezi s Rijekom, traju i dalje, pa se pred kraj životnoga puta Kožičić vraća u svoj sigurniji rodni i obiteljski Zadar, u južni dio Hrvatske, u Dalmaciju.

Ključne riječi: *biskup Šimun Kožičić; Osmanlije; Rijeka; hrvatska tiskara 1530.–1531.*

1.

Odavno su poznata vrela i na druge načine izvorne činjenice o hrvatskoj povijesti i hrvatskim prostorima općenito, pa tako i o nekima pojedinačno. Takav je slučaj i s nekadašnjom Rijekom, koja je sve do 1947. god. postojala samo na desnoj strani utoka grobničkoga potoka Rječine u Riječki zaljev Jadranskoga mora (tada i sljedeće godine prekorječinski grad Sušak na istočnoj strani potoka, nastao u 19. st., i grad Rijeka integriraju se u jedan grad s imenom Rijeka). Međutim, nerijetko novi, mladi naraštaji znanstvenih i stručnih istraživača znaju znalacki utvrditi te tiskom i na druge načine prikazati znanstvenoj, stručnoj i drugoj javnosti novu sliku događanja i ličnosti. Tako je bilo i na znanstvenome susretu* u toj istoj Rijeci. Dakle, što možemo u životu jedne ličnosti istaknuti osnovno ili ukazati na nov način i o vremenu kada je inače opće poznati Šimun Kožičić Benja, Hrvat iz dalmatinskoga, južnoga dijela Hrvatske, a koji je živio i radio na unutrašnjem i primorskom djelu Zapadne Hrvatske, morao prijeći na zapadni dio Rječine kako bi taj korak iskoristio u zaista predivan konstruktivni i kapitalni sadržaj. Jer, taj financijski dobro situiran intelektualac, ali u veoma teškome nevremenu i za sebe i za gotovo cijeli hrvatski narod ne samo u tadašnjoj Hrvatskoj (upravno je razdrobljena i u vlasti uglavnom stranih feudalnih struktura), mogao se barem privremeno negdje sa sigurnošću smjestiti, odmoriti, možda čak i u uvjerenju da strašne tegobe za zaista „upustošenu Hrvatsku” – o čemu je govorio na dva središnja skupa Sv. Stolice 1513. i 1516. godine od kojih je drugi tiskan na latinskome: „De Croatie desolatione”, a oko 1518. objavljen je i na francuskome jeziku – ipak nisu za Hrvate od vječnoga, pa možda ni od dugotrajnijega vremenskog značaja i značenja. No, velika nesreća – izazvana napose uglavnom neočekivanim prodorom više nego silovitih, uz to i veoma dobro politički i vojno organiziranih i osposobljenih osvajača s jugoistoka Balkanskoga poluotoka, dakle Osmanlija (dodajem: u načelu, pogrešno ih zovemo Turcima jer Turaka je bilo malo među njima!) – nije se mogla izbjeći, pa čak i ako je, primjerice, jedan aristokrat – knez Krčki (itd.) Frankopan iz ovoga primorskoga područja ratovao čak na srpsko-albanskome Kosovu polju, a drugi izgubio život u bitci na mađarskome Mohačkom polju. Utoliko više što pojedini hrvatsko-ugarski kraljevi

* Ovaj je članak dopunjeno priopćenje sa „Znanstvenoga skupa Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci (1530.-1531.)”, održanog 16. 9. 2011. u Rijeci. Organizatori skupa: Razred za filološke znanosti HAZU, Zagreb, Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, s Područnom jedinicom u Puli te Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

nisu bili Hrvati, kao ni njihovi bliski suradnici pa čak ni neki njihovi potkraljevi u tadašnjoj njihovoj Hrvatskoj, poput bana Emerika/Imre Derencsenyja (u nas ga u literaturi pogrešno nazivaju Mirko Derenčin, kao da je Hrvat, iako je on bio Mađar!). Državne strukture gledale su samo svoje vladajuće dinastijske, centralističke i feudalne ciljeve. Tako su, primjerice, stradali čak i Frankopani, iako su do tada najvažniji hrvatski aristokrati, tj. feudanci (ističem da je jedan bio čak danski kraljevski namjesnik u Švedskoj!), pa su izgubili i niz veoma bogatih svojih posjeda u Zapadnoj Hrvatskoj. Izgubili su čak i svoj od 12. st. matični otok Krk, pa štoviše, i preko puta, na obali trgovački i u drugim područjima veoma važan grad Senj; a potom su ti Frankopani u daljnjemu kopnenom zaleđu iza Senja izgubili i područje Gacke i Like pa i druge prostore po ostaloj Hrvatskoj te u Bosni i drugdje.

Povijesna je već odavno klasika zaista kapitalan, čak i stravičan vojni poraz 1493. god. na Krbavskome polju gdje je stradalo nekoliko tisuća hrvatskih vojnika, i to zbog strašne vojne pogreške mađarskoga vodstva vojske. Ističem: nije krivac za poraz te smrt na tisuće hrvatskih i drugih branitelja knez Bernardin Frankopan, i to još sa sramotom, kako se ponegdje i danas piše. Krivac je već spomenuti mađarski ban u Hrvatskoj Emerik/Imre Derencseny, koji je lako i brzo zarobljen. A knez Bernardin zadnji je pružio otpor i ostao živ, i to zahvaljujući svojoj hrabrosti i ratničkoj vještini stjecanoj od dječaćkih dana, te zahvaljujući hrabrosti i vještini i svojih pratilaca.

Sve su takve tegobe i nepogode veoma vješto i znalčki na hrvatskim prostorima upravo majstorski iskoristili Mlečići; oni, pak, već od ranije sustavno zaposjedaju ostatke čak i prvih hrvatskih – uključujući i državnih – temelja u Hrvatskoj uopće na istočnoj obali Jadrana; ili utvrđuju svoju vlast na području koje su već ranije bili oteli. U tim katastrofalnim tegobama za hrvatski narod održali su se samostalno koliko-toliko jedino Dubrovčani u svome gradu i okolici na najjužnijem hrvatskom obalnom prostoru; usto i mali dio hrvatskih plemića čuvajući barem osnovicu Hrvatske čak i više desetljeća. Takav je bio položaj njezina znatno smanjena geografskoga prostora sve do sloma Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva 1526. godine, nakon sloma u borbama s Osmanlijama, kada je Hrvatska smanjena čak za više od svoje polovice prostora te joj je preostalo svega 20 000 km² (!).

Ulazak ostatka Hrvatske u državu Habsburgovaca – Germana/Austrijanaca nije puno bolje promijenio u prvome redu katastrofalnu gospodarsku situaciju. Stoga se upravo tada počinje govoriti o „Ostacima ostataka nekada slavnoga Kraljevstva”, tj. hrvatskoga. Uz ostalo, dolazi i do sve oštrijih odnosa među slojevima pučanstva, jer ostaje i veoma malo plemića i slobodnjaka. No, stajem na tren: glagoljicom pisan Vinodolski zakon knezova Krčkih 1288. god. u Novome Vinodolskom govori i o „kmetovima”; ali riječ „kmet” u tome aktu označuje slobodnoga čovjeka što je tada – koliko je do sada poznato – jedini slučaj – čak i u cijeloj Europi (!).

2.

U toj sveopćoj zaista katastrofičnoj i tragičnoj situaciji upravo Kožičić 1513. i 1516. god. na općeeuropskome latinskom jeziku, a potom i na francuskome ističe – „Opustošena Hrvatska”. A to je odmah uočeno, čak i veoma konstruktivno jer je već dvije godine potom prvi put tiskan taj njegov tekst i na francuskome jeziku, čak u Parizu. Taj visoki crkveni katolički dostojanstvenik, čak i biskup koji je fizički morao spašavati svoj život pred Osmanlijama te istodobno ostaje i bez svoje Modruške biskupije i dijela upraviteljstva nad susjednom Senjskom dijecezom, zaista veoma drsko, ali sasvim ljudski nastoji sačuvati teško ugrožen hrvatski identitet. Jer, s pravom je uvjeren da će narod kad-tad ipak suzbiti udarce nesreća, pa i one zaista teške; narod i narodnost će preživjeti, jer ne može nestati ni u tome razdoblju povijesti, pa i bez obzira na to što sadašnjost i budućnost zaista nisu nimalo optimistične.

Siloviti nadolazeći osvajači ubrzano prodiru čak i na jadransku obalu Zapadne Hrvatske, tako da odmah nakon osvajanja Bosanskoga Kraljevstva stižu i do grada Senja, a uskoro kreću i dalje, na krajnji hrvatski zapad, u susjedno Kvarnersko primorje i u Istru. Štoviše, neposredno napadaju i senjsko i vinodolsko obalno područje krčkih knezova Frankopana, pa i neposredno zaleđe tadašnjega grada Rijeke. Tako, primjerice, namjerno neposredno napadaju i nadaleko veoma važno prometno i trgovačko središte Klanu ponad Rijeke, na granici sa Slovenijom, čak i razaraju i naselje i kaštel.

Sam grad Rijeka bio je dobro utvrđen; nalazio se uz desnu stranu zapadnoga utoka grobničkoga potoka Rječine u more, na središnjem prostoru sadašnjega grada koji se i danas zove Stari grad, s katedralom sv. Vida na uzvisini; sveopće danas atraktivan Korzo u to je doba obala, uz sama gradska vrata i toranj sa zidinama. Na susjednoj, istočnoj, lijevoj strani utoka Rječine u more, ali visoko i neposredno iznad njezina kanjona, na tamošnjemu brdu i dalje živi dobro utvrđeni prastari antički kaštel Trsat; do tada je bio Frankopanski, sa susjednim Bogorodičnim hramom i franjevačkim samostanom te malim naseljem. Habsburg je od feudalca Walseea 60-ih godina 15. st. dobio tadašnju Rijeku i njezinu zapadnu okolicu, pa tako i stare utvrde i naselja Kastav te nešto udaljeniji Veprinac i Mošćenice u liburnijskome dijelu Istre; nastoji dobiti što veće prihode od još uvijek najkorisnijega izvora prihoda, od carinarnice i mitnice u samoj Rijeci te iz donekle oporavljene trgovačke raskrsnice susjedne Klane. No, na prijelomu toga stoljeća dolazi do slabljenja dotadašnjega vitalnoga razvoja i bitnoga dijela života – trgovine. Tako napose stagniraju dotadašnje stare korisne veze s istokom preko Rječine, jer taj je prostor i dalje stalno na udaru silovitih i ofenzivnih Osmanlija.

Mleci, dakako, u međuvremenu iskorištavaju sve tegobe pa nastoje pokoriti ili sasvim slomiti Rijeku, ponajviše u korist svojih susjednih Kvarnerskih otoka i dijela Istre, njezinoga južnog i zapadnog prostora. Tako se u pojedinim razdobljima 16. st. riječki građani moraju čak i fizički boriti za svakodnevni i budući opstanak u svome zavičaju. Ipak, siloviti i vješti Mlečići 1508. god. zaposjedaju obje obalne strane Rječine, iako za kratko vrijeme. Naime, već sljedeće godine moćni Habsburzi sebi vraćaju taj prostor, ali uz zaista tešku riječku tragediju, jer je to preosvajanje od Venecije nanijelo

veoma velike ne samo materijalne štete već je odnijelo i mnogo ljudskih života. Tako je, primjerice, čak sam mletački vođa pljačkaša, palikuća i ubojica Trevisan slavodobitno i kratko, ali veoma zlokobno i zlobno obilježio konkretnu situaciju: „*Neće se više govoriti: ovdje je Rijeka – nego ovdje bijaše Rijeka.*”

Srećom okrutni je Mlečić poražen. Naime, Habsburzi i njihove vladajuće strukture ipak su dobro procjenjivali i znali vrijednost toga zapadnoga prekorječinskoga grada koji uporno živi još od antičkih vremena, kada je bio poznat kao Tarsatika u vlasti Rimljana i drugih. Dakako, iz svojih očito korisnih materijalnih razloga austrijske vladajuće strukture u Habsburškoj Monarhiji pomažu oporavak naselja te potiču i same Riječane u nastojanju da ostanu na nogama, pa čak i tako da 1515. god. grad dobiva i veoma korisnu, visokovrijednu i ohrabrujuću diplomu sa specijalnom uvodnom riječju: „*Fidelissimum oppidum Terrae Fluminis*”, i to na latinskome jeziku. Tako taj „Najvjerniji Grad” tada dobiva i privilegije. No, nakon 1526. godine, kada Habsburzi postaju hrvatsko-ugarski vladari pa tako i dotadašnjega ugarsko-hrvatskog zaleđa Rijeke, ona se ipak ne nastavlja oporavljati brzo kako se očekivalo, jer se vladajuća habsburška struktura u državi u međuvremenu odlučila orijentirati na razvoj vojno i na druge načine daleko sigurnijeg Trsta, grada također na istočnome Jadranu, a sebi znatno bližemu. Tako su, npr., osnovni izvori novca u Rijeci – riječke carinarnice i mitnice 1521. god. uspjele uprihodovati 868 dukata, a 1523. god. čak i 1526 dukata; međutim, već samo nekoliko godina kasnije, 1540. prihod carinarnica i mitnica spao je na svega 710 dukata. Ipak, i dalje stižu trgovci, pa i iz udaljenijih prostora, npr. čak i oni iz Ljubljane, Zagreba i Zadra.

Takvome opstanku pridonijelo je očito i više radišnih gradskih voditelja. Među njima je od 1528. do 1530. god. bio Nikola Jurišić iz Senja, tamošnji kapetan, inače veoma vješt i hrabar ratnik, pa je tako i ušao u uski red znamenitih boraca protiv Osmanlija. Jurišić je, usto, postao i znamenit političar i državnik čak i u širim razmjerima Habsburške Monarhije.

3.

Nastojanje da se Riječani ipak tada ohrabre i svoj grad na zapadnoj obali Rječine bitnije oporave vidi se i u donošenju prvoga njegovog zaista važnoga pravnog akta. Naime, u razaranjima i – doslovce – spaljivanju dijela grada u razdoblju mletačkih ratnih prodora, uništeni su bili, npr., i znatni dijelovi gradskih privatnih arhiva i registratura, što i danas otežava donošenje historiografskih ocjena i zaključaka jer nedostaju vrela. Usto, stižu i novi građani, no i dalje grad je u stalnim tegobama. Tako se, kao što je inače u teškim vremenima i drugdje uobičajeno, pojavljuju i lopovi, prevaranti i drugi. Stoga oko 1509. god. pojedini gradski vijećnici započinju s akcijom u nastojanju da se stvori jedan čvrsti pravni akt, sličan onima u drugim habsburškim gradovima. Tako je gradsko vijeće 1526. god. donijelo odluku o izradi i usvajanju upravo jednoga statuta; na njegovoj izradi očito se duže vremena radilo, a sadržaj toga prevažnoga dokumenta konačno je 1530. god. potvrdio sam vladar Ferdinand.

Neki znanstvenici i stručnjaci drže taj prvi riječki pravni najviši akt čak jednim od najuspješnijih i najboljih uopće u tome vremenu, pa čak i na širem području cijele preostale Habsburške Monarhije. Ovdje napose ističem: taj dokument ima niz komponenata koje su osnovica i u uobičajenome pravu, ali ima i nekih novosti. Ono što je zaista bitno jest to da taj riječki statut ima i znatan dio komponenata starohrvatskoga prava, što, pak, dobro govori o hrvatskome identitetu većine vijećnika i drugih riječkih građana u tome 16. stoljeću. Inače, vrhovni su upravitelji grada kapetan i pravnik vikar, a djeluje Veliko i Malo vijeće; prvo ima pedeset, a drugo dvadeset i pet članova iz redova građana Rijeke.

Ovdje samo dodajem: postupno su neki bjegunci s ratom i na druge načine ugroženih područja pa i onih širih Balkanskih, od kojih su neki općepoznati i kao uskoci (s posebnim centrom u Senju), počeli stizati i u Rijeku; ovdje su gradili i svoje brodove, i to na zapadnome, izvangradskom području, na granici prema također austrijskoj Liburnijskoj Istri (tu je današnje brodogradilište „3. maj”).

4.

U takvoj i dalje veoma složenoj i životno izrazito teškoj situaciji, u kojoj ipak živi te se čak postupno i oporavlja tadašnja Rijeka, moglo se dogoditi da Šimun Kožičić Benja, čak visoki svećenik Katoličke crkve, modruški ordinarij iz Gacke i Like u bijegu pred silovitim i surovim Osmanlijama, utvrdi da bi mu egzil bio najbolji i najsigurniji upravo u gradu Rijeci te da odluči neko vrijeme živjeti u njemu.

Ovdje trebamo reći: spomenuto je da je prvi gradski statut, donesen upravo u to doba, imao i komponenata iz starohrvatskoga prava, što dovoljno govori o nacionalnome identitetu apsolutne većine građana i njihovih voditelja. Taj je grad, međutim, upravo do tih vremena, do 16. st. uspio sačuvati i nešto Romana, odnosno Talijana. Doduše, među članovima gradskoga vijeća rjeđe se spominje neko strano ime. No, raniji feudalni gospodari grada Walsee i silom su znali mijenjati odavno usvojene običaje, napose u skladu s općim, mahom trgovačkim sredozemnim europskim običajima. Tako su se trebali i Riječani služiti talijanskim jezikom. Ali tu ima još nešto, naime, rekosmo da je nadležni biskup iz Pule također inzistirao na upotrebi samo romanskoga jezika, tj. da se u Rijeci u crkvenoj službi upotrebljava samo latinski jezik. S obzirom na takvu opću situaciju, upotreba talijanskog jezika širi se, ali još uvijek postupno; taj jezik veoma malog broja Riječana postaje dominirajući, ali ipak znatno kasnije, uglavnom od kraja 16. st. dalje, što samo po sebi govori o osjećajima i stajalištu apsolutne većine Riječana.

Bitno je istaknuti kako je i inače veoma marljiv i nadalje gacko-lički biskup odlučio provoditi dane i živjeti u riječkome egzilu? Odlučio je upravo tada u tome i takvome gradu osnovati prvu hrvatsku tiskaru! I u njoj, ni više ni manje, tiskati tekstove na glagoljici, na prastarome prvome, ali i tadašnjemu hrvatskome pismu! Pa i usprkos tome – ponavljam namjerno – što je njegov visoki crkveni kolega, nadležni talijanski ordinarij

iz Pule u cijeloj svojoj istarskoj biskupiji, uključivši i Rijeku na Kvarneru, prelazio preko nacionalne pripadnosti svoje apsolutne vjerničke hrvatske većine, a koja je i u Rijeci u apsolutnoj većini hrvatska, pa je i u tome gradu i u crkvi forsirao samo latinski, dakle romanski jezik. No, očiti hrvatski značaj i vrijednost rječinskoga grada bili su toliko sadržajni, toliko očito veliki i utemeljeni još u vremenu pojave prvih Slavena na tome prostoru (to je – potkraj 6. stoljeća – i prva njihova pojava na hrvatskome prostoru uopće), da su i većinski puk i njegovo crkveno vodstvo mogli čvrsto njegovati i svoj višestoljetni čakavski jezik, ujedno taj uopće prvi hrvatski jezik. Tako, naravno, i višestoljetnu staroslavensku/starohrvatsku Službu Božju s glagoljanjem u njoj, čak i usprkos protivnim nastojanjima, zahtjevima i naredbama i svojih feudalnih gospodara i crkvenih vrhovnika, dakako, skromnoga podrijetla.

Suprotno, dakle, svemu tome, Kožičić, štoviše, čini i nevjerojatnu gestu. Zbog toga, samo na prvi pogled, iskačem iz teme, ali to je veoma važno i reći i naglasiti: nije bez razloga znameniti hrvatski narodni preporoditelj (i jedini hrvatski ban iz Istre!) dr. Matko Laginja iz spomenute Rijeci susjedne Klane s ponosom ističući govorio – „naši Talijani”; a za neke i da su „čestiti Talijani”. Kako Laginja to kaže potkraj 19. stoljeća, tako i Kožičić u prvoj polovici 16. stoljeća uz pomoć „čestitoga”, ali isto tako „stranoga Talijana” čak s Apeninskoga poluotoka (neki drže da su bila dvojica) godine 1530. i 1531. u toj istoj Rijeci tiska knjige, i to kako rekoh – na prvome hrvatskom pismu, na glagoljici, i na prvome hrvatskome jeziku, na čakavštini.

Razne nepogode te orijentacija uglavnom na trgovinu u borbi za svakidašnji opstanak, dakako, utjecale su na većinu Riječana da se u znatnoj mjeri okrenu prema toj komponenti gospodarske djelatnosti; a u njoj je tada zaista dominirao talijanski jezik, kao i na drugim dijelovima najvećega europskog prostora u Sredozemlju, pa se to osjeća, npr., čak i u starohrvatskome čakavskome toponomastičkom području Rijeke i njezina okolnoga prostora.

Veoma teške, i to stalno, vojne, političke, gospodarske i druge nepogode i tegobe i dalje na upravno, crkveno i na druge načine stalno raspačanim hrvatskim prostorima, pa tako i u vezi s tadašnjom Rijekom i njezinom okolicom, međutim, rekoh, traju i dalje. Stoga se – pred kraj životnoga puta – Kožičić Benja definitivno okreće prema postojbini svojih predaka, također hrvatskoj Dalmaciji, prema također okolnome Zadru, koji je tada ipak bio čak i znatno sigurniji u svakidašnjim neprilikama i tegobama koje su pogađale druga hrvatska područja.

5.

Zaključujem: odavno je poznato u Hrvatskoj, a donekle i u inozemstvu – modruški biskup Gacke i Like te upravitelj Senjske biskupije Šimun Kožičić Benja bio je višestrukoga zanimljivoga i plodnoga zanimanja. Tako se taj visoki katolički prelat, odnosno crkveni dostojanstvenik isticao ne samo kao ordinarij već i kao diplomat i političar, književnik i filolog, glagoljaš i latinist, govornik i prevoditelj, pa čak i kao

tiskar. Stoga je on zaista „visoki intelektualac”, kako je s pravom u svojem uvodnome priopćenju na spomenutom znanstvenom skupu u Rijeci neposredno prije mene naglasio mons. dr. sc. Mile Bogović, upravo današnji Kožičićev ordinarijski nasljednik na području obje biskupije, i Modruške i Senjske, sada ujedinjene u jednu, i to kao dio nadbiskupije/metropolije s centrom upravo u sadašnjoj Rijeci. Rođen u Zadru oko 1460. i preminuo u tome zavičajnome dalmatinskom gradu 1536. godine, Benja je zaista veoma plodno, i to stalno djelovao i u okviru Katoličke crkve, iako je i ona općenito bila i u svojim unutrašnjim dilemama. Doduše, veoma kratko vrijeme živio je u tadašnjoj Rijeci; ali upravo je u tome gradu postigao čak i dio svoje vrhunske, praktične, veoma korisne djelatnosti, jer je u njemu stvorio tiskaru i u njoj štampao svoje autorske veoma važne, čak i danas veoma značajne, možemo slobodno reći – kapitalne tekstove. No, podrobnije o tome govor je bio u sljedećim priopćenjima na rečenome velikome i značajnome znanstvenome skupu u Rijeci, a sada i u člancima koje čitatelj ima u rukama, a u kojima ima i zaista znatnih, korisnih znanstvenih i stručnih novosti. Sve to nastalo je kao rezultat stvaralačkoga Kožičićeva velikoga pothvata upravo u tadašnjoj Rijeci, u gradu na obali Rječine u doba njegova gotovo raspadanja na gotovo svim područjima života. No, istodobno i s nevjerojatnom stalnom, upornom željom građana i praktičnim radom na održanju sebe u tome gradu upravo svojih predaka, i to Hrvata, vjerojatno i onih već od kraja 6. stoljeća. Ponavljam namjerno: prvi se Slaveni spominju u aktu Sv. Stolice, no, u susjednoj Istri nema riječi o potonjem dolasku nekih Hrvata; a od tada i dalje osnovica je ovdje samo hrvatska, potom glagoljska, tako da su prvi ovdje spomenuti Slaveni 599. god. u aktu Sv. Stolice u Rimu i pape Grgura Velikoga, sljedeće, 600. godine, zapravo Hrvati, a na sjeveru Istarskoga poluotoka su zapravo Slovenci.

Svoje su ciljeve kroz neko vrijeme od Kožičića nadalje Riječani i uspjeli ostvariti. No, borba za očuvanje upravo nacionalnoga identiteta morala je trajati čak do naših dana, i to napose protiv (od druge polovice 19. do polovice 20. stoljeća) njemstva/nemškutarstva, mađarstva/mađaronstva/ungareštva i talijanstva/talijanaštva, pa na kraju i protiv rasističkoga fašizma. Tako je tek nakon teške antifašističke oružane oslobodilačke borbe od 1941. do 1945. god. u okviru Drugog svjetskog rata nekadašnja Rijeka međunarodnopravno i državopravno priznata, i to 1947. god. kao dio tadašnje (nakon Koroščeve i Karađorđevićeve, treće, Titove) Jugoslavije, a u njoj kao dio matice domovine Hrvatske; sa susjednim gradom Sušakom udružena je u današnju Rijeku. Odluka je donesena na Mirovnoj konferenciji 1946.-1947. godine, gdje je – rekoh – bio tiskan Kožičićev tekst o „Opustošenoj Hrvatskoj” na francuskome jeziku. A na Konferenciji se spominju upravo i Kožičićevi tiskarski proizvodi u toj istoj Rijeci, i to kao jedan od važnih dokaza da je taj grad u svojoj suštini zapravo hrvatski. Dakako, uz dužno stalno poštovanje sasvim prirodno, i njezinih građana iz redova drugih narodnosti, pa tako i Talijana. A njih je cijenio i Šimun Kožičić Benja; oni su mu – rekosmo – i neposredno i bitno pomagali u stvaranju hrvatske tiskare u Rijeci i u tiskanju u njoj upravo hrvatskih tekstova.

SUMMARY

Petar Strčić

CROATIA AT THE TIME OF ŠIMUN KOŽIČIĆ BENJA WITH SPECIAL EMPHASIS ON RIJEKA AT THAT TIME

The bishop of Modruš and the head of the Senj diocese, a diplomat, a writer, a Glagolitic author, a Latinist, a translator and a printer Šimun Kožičić Benja (Zadar, around 1460-1536) was a prolific author under the wing of the Catholic church, and outside it, at this difficult period in history for Croatia. At that time, Croatia was divided between the Republic of Venice, Hungary-Croatia, the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire and only the city of Dubrovnik managed to retain a certain level of independence. The period was particularly burdened by a serious plight – the unexpected conquerors from the East, the fierce Ottomans. The easterners were a deciding factor in the downfall of the Croatian-Hungarian Kingdom, and therefore in the inclusion of Croatia into the Habsburg Monarchy. Feudal strifes were also fully blown. The conquerors (also known as Turks in Croatia) penetrated the eastern part of the Croatian coast, as well as its western part – the Kvarner Bay and Istria. They attacked the Senj and Vinodol area that belonged to the Princes Frankopans and the hinterland of Rijeka (for example, an important traffic and commercial centre Klana was destroyed). At the time, Rijeka was situated on the right bank of the Rječina river at the area where it flows into the Rijeka Bay. This is the area that is still known as the Old Town, and the area that is now Korzo was the waterfront. On the east bank of Rječina, the old castle Trsat, which until that period belonged to the Frankopans, with a shrine to the Virgin Mary and a small settlement, all situated on a hill, were the only populated areas. This was also the time when one of the most powerful families in southern Europe, the Frankopans, started to fall apart. However, the then Habsburg Rijeka managed to retain its position of an important commercial port in which the great majority of population was Croatian, but where Italians and people of other nationalities also lived. In 1530 Rijeka got its statute. This is how it came that the Bishop Kožičić, in exile, decided to live and start the first Croatian printing house in this town. However, the Bishop of Pula under whose rule Rijeka was, forced the Latin language in Rijeka. However, the Croatian character of the town was so strong that the people were able to keep and nurture their Čakavian language and the Old Church Slavonic/Old Croatian mass and the Glagolitic script. Furthermore, with the help of Italians from the Apennine Peninsula, Kožičić printed books in Croatian Čakavian, in the first Croatian Glagolitic script in 1530 and 1531. However, the plights in Croatia, and in Rijeka, continued and towards the end of his life Kožičić returned to his hometown Zadar in the southern part of Croatia, Dalmatia, which was safer at that time.

Key words: *Bishop Šimun Kožičić; Ottomans; Rijeka; Croatian printing house 1530-1531*

